

РОЛЬ ОСВІТИ В ФОРМУВАННІ ЯКІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК РОБОЧОЇ СИЛИ

У статті розглянуто освіту з точки зору її економічної функції підвищення якості робочої сили. На основі аналізу існуючих теорій зроблено висновок про поєднання економічних результатів освіти із соціальними під час визначення характеристик робочої сили; обґрунтовано подвійний характер впливу освіти на економічні результати як через безпосередній вплив на якісні характеристики робочої сили, так і через опосередкований вплив на розвиток людини як особистості.

Ключові слова: освіта, якість робочої сили, економічна ефективність освіти.

ROLE OF EDUCATION IN FORMING QUALITY CHARACTERISTICS OF WORKFORCE

The article deals with education in terms of its economic function improve the quality of labour. Return on investment in education on average higher than the rates of return of capital. Based on analysis of existing theories concluded that the combination of economic results with social education, when determining the characteristics of the labour force; double proved the impact of education on economic results both through a direct effect on the quality characteristics of the labour force, and through indirect effects on the development of human beings. The level and quality determine the feasibility of the necessary activities. The importance of education is determined that modern society imposes demands on its universal character, caused the highest manifestation in case of a generality network effects of education. The foundation of qualitative differences in the processes of formation and use of intellectual capital economy innovative type of education is the ability to directly affect the economic results, development of commercialization of research results.

Key words: education, quality of labour, economic efficiency of education.

Постановка задачі. Соціально-економічні зміни, що відбуваються в сучасних суспільствах в умовах посилення ролі знання, механізмів його ефективного виробництва, розповсюдження та використання, нові форми організації праці та бізнесу в освітньому секторі обумовлюють необхідність теоретико-методологічного осмислення проблематики визначення впливу освіти на якісні характеристики робочої сили, яке передбачає взаємозв'язок соціального та економічного у своєму аналізі, саме тому тема дослідження є актуальною.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми якісних змін робочої сили та трудового потенціалу аналізують М. Долішний, Г. Завиновська, М. Кім, Б. Данилишин та О. Гришнова пов'язують розвиток освіти з формуванням інтелектуального капіталу та зростанням ВВП. Окремі аспекти розвитку освіти під впливом економічних, політичних, правових, екологічних, демографічних, культурних, духовно-ідеологічних, етичних, галузевих, інституціональних факторів досліджують О. Карпюк, І. Іванюк.

Формулювання цілей статті. Визначення економічних ефектів освіти через її вплив на якість робочої сили, з врахуванням тенденцій постіндустріальної економіки, використання їх для підвищення ефективного функціонування економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблема оцінки внеску інтелектуального потенціалу людини й суспільства та його розвитку через освіту для трансформації в економічні результати привертає увагу дослідників, починаючи з формування економіки як науки. Ще в XVII ст. У. Петті, який стояв біля витоків класичної політекономії, висунув ідею про першорядність цінності трудових навичок населення в національному багатстві країни. Сміт А. розвинув цю ідею, включивши в основний капітал суспільства, поряд з машинами й землею, знання й кваліфікацію [1, с. 490]. Пізніше вона знайшла відбиття в роботах А. Маршалла й інших учених. Безсумнівно, цінним є вислів Д. Рікардо про те, що відставання в економічному розвитку країни в чималому ступені обумовлено недоліками освіти серед усіх верств населення, а також у системі управління [2, с. 89]. Маркс К., у свою чергу, відзначав, що фізичні й розумові творчі здібності людини виступають дійсним багатством, головною продуктивною силою суспільства, а все речовинне, у тому числі машини й заводи, є скороминущим моментом суспільного виробництва. Засновник теорії людського капіталу Г. Беккер розглядає поведінку індивідів при одержанні освіти як раціональну: як підприємець, індивід зіставляє очікувану граничну норму віддачі від вкладень в освіту із прибутковістю альтернативних видів інвестування. Інвестиції ширші ніж витрати на освіту та включають нагромадження професійного досвіду, географічну мобільність, пошук інформації. Ці інвестиції поліпшують кваліфікацію, знання й тому сприяють збільшенню грошових або натуральних доходів. У першу чергу інтереси дослідників були пов'язані лише з оцінкою економічної віддачі від освіти. Беккер Г. першим здійснив статистично коректний підрахунок економічної ефективності освіти. Для визначення доходу, наприклад, від вищої освіти – з

довічних заробітків тих, хто закінчив коледж, віднімалися довічні заробітки тих, хто не пішов далі середньої школи. Витрати на навчання, поряд із прямими витратами (плата за навчання, гуртожиток і т. ін.), як головний елемент містять альтернативні витрати, які складаються з «упущених заробітків», тобто доходу, недоотриманого за роки навчання. Віддача від вкладень у навчання визначена була як відношення доходів до витрат, при розрахунку Г. Беккер одержав цифру в 12–14% річного прибутку [3, с. 212]. На його думку, загальна освіта підвищує в цілому майстерність індивіда, тобто його граничну продуктивність. Однак окремий підприємець оплачує це суспільне благо без гарантій одержання належного результату в конкретній роботі й не зацікавлений в оплаті загальної освіти громадян і працівників. Будь-який підприємець має пряму зацікавленість у спеціальному навчанні працівників, оскільки в підсумку це призводить до зростання продуктивності в конкретному бізнесі. Якщо конкретний індивід здійснює інвестиції у своє навчання, то надалі це приводить до еволюції його можливостей щодо одержання більших доходів.

Освіта має подвійний вплив на економічні результати як через безпосередній вплив на якісні характеристики робочої сили, так і через опосередкований вплив на розвиток людини як особистості. Віддача від вкладень в освіту в середньому вища, ніж показники прибутковості основного капіталу. Але у випадку людського капіталу вона спадає зі зростанням обсягу інвестицій, тоді як у випадку інших активів (нерухомість, цінні папери тощо) незначно зменшується або взагалі не змінюється. Таким чином, на початковому етапі варто інвестувати у людський капітал, так як віддача від нього відносно вища, а потім переорієнтуватися на вкладення в інші активи, для того, щоб наступні покоління змогли використати такі активи для своєї освіти. Беккер Г. уперше проводить диференціацію між загальними й специфічними інвестиціями в людський капітал, що приводить до розрізнення «людського капіталу» взагалі й специфічного «людського капіталу» фірми. Дане розходження лягло в основу розробки нової теорії фірми О. Уільямсоном [4]. Під загальними інвестиціями він розуміє одержання знань і навичок, які індивід потім може використати на будь-якому місці роботи, тому ці вкладення проводить сам індивід. Специфічні ж інвестиції – це, як правило, інвестиції кожної конкретної фірми на навчання працівника тому, що набуті знання використовуються лише в цій фірмі (наприклад, порядок внутрішнього документообороту). Оцінка впливу освіти в рамках концепції «людського капіталу» на основі теорії ринкового відбору, що погіршується, у результаті асиметричного розподілу інформації між економічними суб'єктами одержала потужний імпульс у зв'язку з дослідженнями Дж. Акерлофа. Так, було продемонстровано, що величина «людського капіталу» є тим додатковим ринковим сигналом для роботодавця, що частково усуває асиметричність розподілу інформації між ним і найманим робітником, що виникає при працевлаштуванні останнього у вигляді так званої проблеми «кота в мішку». Інші дослідники в області людського капіталу (Т. Шульц, Е. Денісон, Дж. Кендрік), розглядаючи як капітал кожної людини лише витрати на освіту, зробили кількісну оцінку її внеску в економічне зростання [5–7]. Вихідний для неокласиків принцип оптимізуючої поведінки індивідуумів почав поширюватися на різні сфери позаринкової діяльності людини, для вивчення різноманітних соціальних явищ й інститутів, пов'язаних із фундаментальними проблемами людської поведінки та людського суспільства у роботах І. Бен-Порета, М. Блауга, Е. Лезера, Р. Лейарда, Дж. Мінцера, Дж. Псахаропулоса, Ш. Розена, Ф. Уелча, Б. Чизуїка та інших [8]. Людський капітал здатний підвищувати ефективність діяльності як у ринковому, так і у позаринковому секторі, і дохід від нього може приймати як грошову, так і не грошову форму. Вплив освіти на якісні характеристики робочої сили розглядається як через виробничі, так і через соціальні ефекти освіти. У результаті споживчі ефекти впливу вкладень у людину на якість робочої сили виявляються не менш важливими, ніж виробничі. Зокрема, освітні програми стали розглядатися як ефективний засіб боротьби з бідністю, можливо кращий, ніж прямий перерозподіл доходів. Декілька досліджень (А. Льерас-Мун'є, Д. Блум, Л. Панова, Н. Русінова) засвідчили зв'язок рівня освіти з тривалістю життя. Рівень освіти тісніше пов'язаний з середньою тривалістю життя, ніж величина доходу на одну особу. Під впливом теорії людського капіталу, в якій освіті приділяється роль «великого зрівнювача», відбулася певна переорієнтація й соціальної політики. Механізм цієї залежності полягає в тому, що освіта допомагає розвивати рівень знань стосовно здоров'я та того, як можна пристосувати своє життя в разі порушення здоров'я.

Аналіз зв'язку між освітою та економікою найчастіше здійснюється на основі порівняння базових економічних показників з індикаторами рівня розвитку освіти, серед яких тривалість навчання, обсяг одержаних академічних навичок та знань, результати міжнародних тестів, частка населення з вищою освітою, частка зайнятих із вищою освітою. В якості результуючого об'єкту впливу сфери освіти найчастіше використовується ВВП, але він не враховує усі чинники, які визначають рівень життя. Високий рівень ВВП не обов'язково означає високий рівень споживання, якщо країна багато заощаджує (Китай, Сінгапур). Високий ВВП не передбачає, що люди більше мають вільного часу, частіше буває навпаки, тобто, їх добробут буде нижчим. Рівень та якість освіти визначають можливості здійснення необхідних видів діяльності. Важливість рівня освіти визначається тим, що сучасне суспільство висуває запити на її всезагальний характер, зумовлений максимальним проявом у разі досягнення всезагальності мережних ефектів освіти. Фундаментом якісних відмінностей процесів формування та використання інтелектуального капіталу економіки інноваційного типу є здатність системи освіти безпосередньо впливати на економічні

результати, розвиненість комерціалізації результатів наукових досліджень.

У результаті суперечності між достатньо високим освітнім рівнем та професійно-кваліфікаційним потенціалом населення, з одного боку, і примітивізацією структури господарства з іншого відбувається збільшення розриву між технологічною складністю робіт та фактичним рівнем професіоналізму. Структура професійної освіти деформована на користь частки вищої школи. Проте потреба роботодавців у фахівцях з вищою професійною освітою нижча за пропозицію ринку праці. Порівняння наявних вакансій, кількості безробітних та кількості випускників за окремими професіями свідчить про зростання питомої ваги осіб з вищою освітою у складі робочої сили, як серед зайнятих, так і серед безробітних. У разі працевлаштування результативність використання одержаних знань продовж трудового життя пов'язана з дієвістю безперервного навчання та підвищення кваліфікації.

Висновки. Огляд еволюції економічної думки доводить, що витрати на освіту виступають не як непродуктивне споживання, а як один з видів найбільш ефективних капіталовкладень. Освіта має подвійний вплив на економічні результати як через безпосередній вплив на якісні характеристики робочої сили, так і через опосередкований вплив на розвиток людини як особистості. Вплив освіти на якісні характеристики робочої сили виявляється як через виробничі, так і через соціальні ефекти освіти. У результаті споживчі ефекти впливу вкладень у людину на якість робочої сили виявляються не менш важливими, ніж виробничі. Поліпшення характеристик освіти має бути спрямовано як на показники охоплення освітою населення, так і на підвищення коефіцієнтів випуску та працевлаштування за рівнями освіти.

Література

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Смит А. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
2. Рикардо Д. Сочинения : в 2 т. Т. 1 / Рикардо Д. – М. : Госполитиздат, 1955. – 360 с.
3. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории / Г. С. Беккер ; пер. с англ. – М. : ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.
4. Williamson O.E. The economic institutions of capitalism: Firms, markets, relational contracting. New York: The Free Press, 1985. 450p.
5. Денисон Э. Исследование различий в темпах экономического роста / Денисон Э. – М. : Прогресс, 1971. – 640 с.
6. Кендрик Дж. Совокупный капитал США и его формирование / Кендрик Дж. – М. : Прогресс, 1978. – 275 с.
7. Schultz T. W. Investments in Human Capital. American Economic review. 1961. Vol.51. №1. P. 1–17.
8. Иноземцев В. Л. Теория постиндустриального общества как методологическая парадигма российского обществоведения / В. Л. Иноземцев // Вопросы философии. – 1997. – № 10. – С. 29–41.

References

1. Smith A. Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov. M.: Sotsekhyz, 1962. 684 p.
2. Ricardo D. Sochineniya: in 2 t. T.1. Moskva: Hospolytyzdat, 1955. 360 p.
3. Becker G.S. Chelovecheskoe behavior: the Economic campaigns. Favourites Proceedings on the theory ekonomicheskoy; Per. s English. Moscow: GU VSHЭ, 2003. 672 p.
4. Williamson O.E. The economic institutions of capitalism: Firms, markets, relational contracting. New York: The Free Press, 1985. 450 p.
5. Denyson, E. Issledovaniye ekonomicheskikh razlychyuy v tempah ekonomicheskogo rosta. Moskva: Progress, 1971. 640 p.
6. Kendryk John. Sovokupnyy capital SSHA I ego formirovanie. Moskva: Progress, 1978. 275 p.
7. Schultz T. W. Investments in Human Capital. American Economic review. 1961. Vol. 51. № 1. P. 1-17.
8. Inozemtsev V.L. Theory postindustrialnoho obshestva kak metodolohyeshkaya paradigma rossiyskogo obschestvovedeniya. Voprosy filosofii. 1997. № 10. P. 29-41.

Надійшла 11.05.2015; статтю представляє д. е. н. Давидова І. О.